



فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳.....	مقدمه
۱۷.....	فصل اول: شناخت احکام
۱۷.....	طرح بحث
۱۸.....	گفتار اول - شرایط تکلیف
۱۸.....	گفتار دوم - تقسیم احکام
۲۰.....	گفتار سوم - اقسام واجب
۲۱.....	فصل دوم - اجتهاد و تقلید
۲۱.....	گفتار اول - منابع فقه (احکام)
۲۲.....	گفتار دوم - اقسام اجتهاد
۲۳.....	گفتار سوم - تقلید
۳۰.....	گفتار چهارم - راههای تشخیص اجتهاد اعلمیت مرجع تقلید
۳۱.....	گفتار پنجم - راههای بهدست آوردن فتوای مجتهد
۳۲.....	گفتار ششم - احتیاط
۳۷.....	فصل اول: کتاب الطهاره
۳۷.....	گفتار اول - وضو
۳۸.....	بند اول - احکام وضو: شستن صورت و دستها
۳۹.....	بند دوم - مسح سر
۳۹.....	بند سوم - مسح پا
۴۰.....	بند چهارم - مسائل مشترک مسح سر و پا

۴۰.....	بند پنجم - واجبات وضو به نقل از حضرت امام (ره) در تحریر الوسیله
۴۴.....	بند ششم - شرایط وضو
۵۳.....	بند هفتم - گفتار در احکام خلل
۵۴.....	بند هشتم - وضوی ارتماسی
۵۵.....	بند نهم - شرایط آب وضو
۵۵.....	بند دهم - شرایط اعضای وضو
۵۶.....	بند یازدهم - شرایط کیفیت وضو
۵۷.....	بند دوازدهم - وضوی جیره‌های
۶۱.....	گفتار دوم - غسل
۶۱.....	بند اول - غسل‌های واجب
۶۵.....	بند دوم - واجبات غسل
۷۰.....	بند سوم - مشخصات خون حیض
۷۹.....	بند چهارم - احکام حائض
۸۴.....	بند پنجم - مسایل نفاس
۸۶.....	بند ششم - غسل مس میت
۸۸.....	بند هفتم - غسل‌های مستحبی
۹۱.....	بند هشتم - مجوز تیمم
۹۷.....	بند نهم - آن چه که در تیمم معتبر است
۹۹.....	بند دهم - معرفی و بیان نجاسات
۱۰۵.....	فصل دوم - کتاب الصلوه
۱۱۲.....	فصل سوم - کتاب الزکاه
۱۱۲.....	گفتار اول - احکام زکاه
۱۱۳.....	گفتار دوم - در زکات دامها
۱۱۳.....	بند اول - مسائل نصاب
۱۱۶.....	بند دوم - دهنچر بودن دام



۱۱۷.....	فصل چهارم - کتاب الخمس
۱۱۷.....	گفتار اول - احکام خمس
۱۱۸.....	گفتار دوم - آنچه که در آنها خمس هست
۱۱۸.....	بند اول - غنایم
۱۱۹.....	بند دوم - معدن
۱۲۲.....	بند سوم - گنج
۱۲۲.....	بند چهارم - غوص
۱۲۳.....	بند پنجم - ارباح مکاسب
۱۲۳.....	بند ششم - زمینی خریداری شده ذمی (یعنی یهود و نصاری ساکن در بلاد مسلمین) از مسلمان
۱۳۱.....
۱۳۲.....	بند هفتم - مال حلال مخلوط به حرام
۱۳۵.....	فصل پنجم - کتاب الصوم
۱۳۵.....	گفتار اول - نیت روزه
۱۳۸.....	گفتار دوم - آنچه که روزهدار باید از آن امساک کند
۱۳۸.....	بند اول و دوم - خوردن و نوشیدن
۱۳۸.....	بند سوم - جماع کردن
۱۳۹.....	بند چهارم - انزال منی به وسیله استمناء
۱۴۰.....	بند پنجم - باقی ماندن عمدی بر جنابت تا صبح
۱۴۳.....	بند ششم - دروغ بستن عمدی بر خدای تعالی و رسول خدا (ص) و ائمه (ع)
۱۴۴.....	بند هفتم - فرو بردن تمام سر است در آب
۱۴۴.....	بند هشتم - رساندن غبار غلیظ به حلق
۱۴۵.....	بند نهم - تنقیه کردن با مایع
۱۴۵.....	بند دهم - قیء کردن عمدی
۱۴۷.....	فصل ششم - کتاب الحج
۱۴۹.....	فصل هفتم - کتاب القضا

۱۵۲.....	فصل هشتم - کتاب الشهادات
۱۵۸.....	فصل نهم: کتاب الوقف
۱۵۸.....	گفتار اول - وقف و عقود همخانوادهی آن
۱۶۱.....	گفتار دوم - شرایط فروختن عین موقوفه
۱۶۶.....	گفتار سوم - وقف و شرایط آن از منظر امام خمینی (ره) در تحریر الوسيله
۱۹۴.....	فصل دهم: کتاب الهبه
۲۰۲.....	فصل یازدهم: کتاب المکاسب و المتاجر
۲۰۲.....	گفتار اول - آداب کسب و تجارت و انواع آن
۲۱۴.....	گفتار دوم: عقد بیع
۲۱۸.....	گفتار سوم: شرایط فروشنده و خریدار
۲۱۸.....	بند اول - بلوغ
۲۱۸.....	بند دوم - عقل
۲۱۹.....	بند سوم - قصد
۲۱۹.....	بند چهارم - اختیار
۲۲۰.....	بند پنجم - مالک تصرف باشند
۲۲۸.....	فصل دوازدهم - کتاب القرض
۲۳۲.....	فصل سیزدهم - کتاب الرهن
۲۴۵.....	فصل چهاردهم - کتاب الحجر
۲۴۹.....	فصل پانزدهم: کتاب الضمان
۲۵۷.....	فصل شانزدهم: کتاب الحواله
۲۵۹.....	فصل هفدهم: کتاب الکفاله
۲۶۴.....	فصل هجدهم: کتاب الصلح
۲۷۵.....	فصل نوزدهم: کتاب الشركه
۲۸۴.....	فصل بیستم: کتاب المضاربه
۳۰۳.....	فصل بیست و یکم - کتاب الاجاره



۳۲۰	فصل بیست و دوم - کتاب الوکاله
۳۳۶	فصل بیست و سوم - کتاب الشفعه
۳۴۵	فصل بیست و چهارم: کتاب الجعاله
۳۵۰	فصل بیست و پنجم: کتاب الوصیه
۳۷۴	فصل بیست و ششم: کتاب الحدود
۳۷۴	گفتار اول - موجب حد زنا
۳۸۸	فصل بیست و هفتم: کتاب القصاص
۴۰۸	فصل بیست و هشتم: کتاب الديات
۴۱۱	گفتار اول - اقسام قتل
۴۱۳	گفتار دوم - مقادیر دیات
۴۲۰	گفتار سوم - العاقله
۴۲۰	فصل بیست و نهم: مسائل نوظهور
۴۲۰	گفتار اول - بلیط‌های بخت آزمایی
۴۲۲	گفتار دوم - تلقیح و تولید مصنوعی
۴۲۵	گفتار سوم - تشریح و پیوند
۴۲۸	گفتار چهارم - تغییر جنسیت
۴۳۱	گفتار پنجم - رادیو و تلویزیون
۴۳۴	گفتار ششم - نماز و روزه و غیر این‌ها در سفر با هواپیما
۴۴۵	فهرست منابع و ماخذ

avabook.com

«باسمه تعالی»

ای دریده پوشتین یوسغان

گرگ برنخیزی از این خواب گران

کشته گرگان یک یک خوابی تو

می دراند از غنص اعنای تو

مقدمه

بحث بررسی و مطالعه‌ی هر یک از رشته‌های علوم اسلامی علاوه بر این که توان علمی شخص را بالا می‌برد قوه‌ی درک و استنباط درست مسایل اجتماعی، حقوقی، اقتصادی، سیاسی و قضایی را نیز افزایش می‌دهد و طبعاً بهتر می‌تواند مشکلات اجتماعی را از میان بردارد. مطالب درس فقه، یکی از مطالب اصلی این علم می‌باشد نه از دانستنی‌های ابتدایی آن و آموزش این درس، برای دانشجویان رشته‌های معارف اسلامی و حقوق و علوم قضایی به‌عنوان درس تخصصی با تعداد واحد درسی بالا، در برنامه‌ی درسیشان باید گنجانده شود.

آن چه عهده‌دار این بخش از برنامه‌های اسلام است فقه یا احکام نام دارد، که در حقیقت مجموعه‌ی قوانین عملی اسلام است و از وحی الهی سرچشمه گرفته و با بین معصومان (علیه السلام) تفسیر و تبیین شده است. قوانینی که تغییرناپذیر است و تمام موضوعات و مصادیق خارجی و حوادث واقعه و دربر می‌گیرد، بی‌آن که به اصول آن خدشه‌ای وارد شود.

یکی از درس‌های زنده و اساسی مدارس علوم دینی، همواره در راستای شناخت این قوانین بوده است و می‌توان گفت: یکی از پایه‌های اصلی تشکیل مجامع علمی اسلامی، علم فقه است و فقیهان، از ارزشمندترین دانشمندان علوم اسلامی به‌شمار می‌روند و نام آن‌ها همیشه بر تارک تاریخ حوزه‌های علمی می‌درخشد و به فرموده‌ی حضرت امام خمینی (قدس سره): صدها سال که روحانیت اسلام تکیه‌گاه محرومان بوده است، همیشه مستضعفان از کوثر زلال معرفت فقهای بزرگوار سیراب شده‌اند.

مباحث این کتاب در بخش اول مربوط به کلیات فقه را بدین ترتیب می‌توان منطقی، مرتب ساخت: (فصل اول: شناخت احکام؛ فصل دوم: اجتهاد و تقلید) و بخش دوم مربوط به متون فقهی است که در ۲۹ فصل (کتاب) بدین شرح بررسی می‌نماییم: (فصل اول: کتاب الطهاره؛

فصل دوم: کتاب الصلوه؛ فصل سوم: کتاب الزکواه؛ فصل چهارم: کتاب الخمس؛ فصل پنجم: کتاب الصوم؛ فصل ششم: کتاب الحج؛ فصل هفتم: کتاب القضا؛ فصل هشتم: کتاب الشهادات، فصل نهم: کتاب الوقف؛ فصل دهم: کتاب الهبه؛ فصل یازدهم: کتاب المکاسب و المتاجر؛ فصل دوازدهم: کتاب القرض؛ فصل سیزدهم: کتاب الرهن، فصل چهاردهم: کتاب الحجر؛ فصل پانزدهم: کتاب الضمان؛ فصل شانزدهم: کتاب الحواله؛ فصل هفدهم: کتاب الکفاله؛ فصل هجدهم: کتاب الصلح؛ فصل نوزدهم: کتاب الشركه؛ فصل بیستم: کتاب المضاربه؛ فصل بیست و یکم: کتاب الاجاره؛ فصل بیست و دوم: کتاب الوکاله؛ فصل بیست و سوم: کتاب الشفعه؛ فصل بیست و چهارم: کتاب الجعاله؛ فصل بیست و پنجم: کتاب الوصیه؛ فصل بیست و ششم: کتاب الحدود؛ فصل بیست و هفتم: کتاب القصاص؛ فصل بیست و هشتم: کتاب الديات؛ فصل بیست و نهم: مسائل نوظهور)

لازم به ذکر است که در زمینه‌ی متون فقهی، آثار و تالیفات ارزشمندی توسط نویسندگان ما به رشته‌ی تحریر درآمده است و در این کتاب نیز به این آثار و تالیفات استناد و از آن‌ها استفاده گردیده است. با این حال کتاب پیش‌رو که به بررسی متون فقه اسلامی اختصاص دارد تلاش گردیده است که مطالب تا حد امکان به زبان ساده و قابل فهم برای دانشجویان فقه و حقوق و نیز سایر علاقه‌مندان به مباحث فقهی بیان گردد.

از ویژگی‌های این کتاب این که: اولاً؛ متن این کتاب در مبحث کلیات برگرفته از کتاب آموزش فقه آقای محمدحسین فلاح‌زاده و در مبحث مسئله‌ها مستخرج از تحریرالوسیله‌ی حضرت امام خمینی(ره) و در مبحث متون فقهی برگرفته از جزوات درسی اساتید فقهی و حقوقی می‌باشد.

ثانیاً؛ کتاب حاضر جنبه‌ی آموزشی دارد و توسط استادان محترم تدریس می‌شود و شاگردان نزد معلم خود، آن را می‌آموزند، گرچه در شیوه‌ی نگارش تلاش ما به این بوده که مطالعه‌ی آن هم مفید باشد و مسائل شرعی را به مطالعه‌کنندگان بیاموزد.

ثالثاً؛ برای آن‌که خوانندگان عزیز اگر خواستند جزئیات مسائل را بدانند و یا متن مسائل را از منابع آن‌ها ببینند، به آدرس منابع که در فهرست منابع ذکر خواهد شد مراجعه فرمایند.

در پایان شایان ذکر است که: آن چه می‌ماند، سهم استادان محترم در بیان مطلب کتاب است که با استفاده از هنر تدریس، سهم عمده را در تربیت فقها و حقوق‌دانان آینده‌ی کشور، به‌ویژه



استادان فقه و حقوق، دارند. از این رو، هر جا که درک مطالب کتاب، برای دانشجویان به آسانی ممکن نباشد، توضیح لازم را مثلاً با شرح اصطلاح فقهی یا ارجاع دانشجویان به منابع اسلامی، بیان فرمایند. نگارنده امیدوار است که این تحفه‌ی ناقابل مورد توجه خوانندگان محترم قرار گرفته باشد و در آشنایی دانشجویان عزیز و سایر علاقه‌مندان به مباحث فقهی و به‌ویژه بحث‌های علمی آن موثر واقع شود. از تمامی خوانندگان و اندیشمندان و صاحب‌نظران بزرگوار خواهشمندم که ضمن یادآوری اشتباهات این حقیر نظرات خود را به نگارنده منتقل سازند تا در چاپ‌های بعدی لحاظ گردد. انشاء..

الحمد لله رب العالمين

با آرزوی توفیق همگان در کسب علم و معرفت

محمد رضا روزبهانی خادم القرآن و اهل البيت (عليهما السلام)

پاییز ۱۳۹۵

avabook.com

بخش اول: کلیات

فصل اول: شناخت احکام

طرح بحث

... لکل جعلنا منکم شرعه و منهاجاً ... برای هر یک از شما (امت‌ها) شریعت و راه روشنی قرار دادیم. (مائده / ۴۸) سعادت بشر در این جهان و جهان آخرت در گرو عمل به برنامه‌های اسلامی و تطبیق برنامه‌های روزمره‌ی زوایای آن - چه فردی و چه اجتماعی - بر قوانین نجات بخش اسلام می‌باشد. برنامه‌های اسلام به سه دسته تقسیم می‌شود که عبارتند از:

۱. برنامه‌های اعتقادی (اصول دین)؛

۲. دستورهای عملی (فروع دین یا احکام)؛

۳. مسائل روانی (اخلاق).

دسته‌ی اول: برنامه‌هایی است در رابطه با سالم‌سازی فکر و اعتقاد انسان و مکلف باید نسبت به آن‌ها یقین کند و آن‌ها را از روی دلیل بپذیرد و چون این بخش از برنامه‌های اسلام اعتقادی است و نیاز به یقین دارد، پیروی از دیگران (تقلید) در آن‌ها راه ندارد گرچه می‌توان از راهنمایی دیگران برای تحصیل یقین بهرمنند گردید.

دسته‌ی دوم: که برنامه‌های عملی است، مشتمل بر بایدها و نبایدهایی است که با انجام و ترک آن‌ها (همراه با اعتقاد صحیح) اطاعت الهی تحقق می‌یابد؛ مانند خواندن نماز و پرداخت زکات و پرهیز از غیبت و سرقت.

دسته‌ی سوم: برنامه‌های در رابطه با پرورش روح و سلامت روان آدمی است که شیوه‌ی تقویت صفات پسندیده؛ مانند عدالت، سخاوت، شجاعت و عزت در نهاد انسان‌ها و مبارزه با صفات ناپسند و زشت آن؛ مانند حسد، بخل، نفاق را بیان می‌کند. کتب فقهی که با تلاش

شبانه‌روزی دانشمندان اسلامی به رشته‌ی تحریر درآمده دربردارنده‌ی دسته‌ی دوم از مسائل دینی است که احکام نام دارد. شخص مکلف برای شناخت و پی‌بردن به آن امر و نهی‌ها، باید اجتهاد کند و از منابع مربوط، بدان‌ها دست یابد یا از کسی که با اجتهاد احکام را استنباط کرده تقلید کند و یا به احتیاط عمل نماید. بنابراین وظیفه‌ی مکلف نسبت به برنامه‌های عملی اسلام یکی از این سه امر است: اجتهاد، تقلید، احتیاط. پیش از بیان هر یک از این امور، به‌جاست که توضیحی پیرامون شرایط تکلیف و همچنین تقسیم احکام بیاوریم.

گفتار اول - شرایط تکلیف

آدمی با گوهر گرانهای تفکر و تعقل و قوه‌ی انتخاب و اختیار از دیگر موجودات متمایز است و کرامت مسوولیت تکالیف الهی به او ارزانی شده، که با عمل به آن‌ها به سعادت ابدی خواهد رسید. افرادی که دارای شرایط ذیل باشند مکلف به آن تکالیف خواهند بود:

بلوغ، عقل، قدرت. بنابراین فرد عاقل و بالغ که قادر بر انجام وظایف شرعی باشد، در مقابل امرها و نهی‌های الهی مسوولیت دارد و در صورت سرپیچی از آن‌ها، عذاب خواهد شد و به پاداش اطاعت از آن فرامین هم خواهد رسید. پس کودکان و افراد دیوانه و کسی که قدرت بر انجام واجبات ندارد، مکلف نبوده و عملی بر او واجب یا حرام نیست. از این روست که اگر دیوانه یا طفل دروغ بگوید، یا نماز نخواند عذاب نمی‌شود، گرچه - از فضل الهی - در موارد بسیاری، اعمال نیک آن‌ها ثواب دارد؛ مثل این‌که اگر طفلی به‌طور صحیح نماز بخواند یا حج به‌جا آورد، پاداش دارد. اما مکلف بر انجام این اعمال نمی‌باشد و در صورت ترک آن‌ها عذاب نخواهد شد. گفتنی است ولی آن‌ها و نظام اسلامی نسبت به بسیاری از اعمال ناپسند آن‌ها مسئولند و به همین سبب بر ولی طفل است که او را از تجاوز به حقوق مردم باز دارد و بر حاکم است که جهت حفظ نظم عمومی و اجرای عدالت او را تنبیه کند.

گفتار دوم - تقسیم احکام

در یک تقسیم کلی، تمام احکام دینی را به دو دسته تقسیم کرده‌اند: تکلیفی و وضعی. دسته‌ی اول: احکامی است که وظیفه‌ی انسان را نسبت به اعمال و رفتار وی مشخص می‌کند، مانند واجب بودن نماز و حرام بودن ظلم.



دسته‌ی دوم: احکامی است که وضعیت اشیاء را در ارتباط با اعمال انسان مشخص می‌کند، مثل حلال بودن گوشت کبوتر، حرام بودن مال غصبی، طهارت برخی اشیاء و نجاست برخی دیگر.

اقسام احکام تکلیفی

۱. واجب: عملی است که انجامش لازم است و ترک آن عذاب دارد، مانند نماز.
۲. حرام: عملی است که ترک آن لازم و انجامش عذاب دارد، مانند دروغ.
۳. مستحب: عملی که انجامش مطلوب است و ثواب دارد ولی ترک آن عذاب ندارد، مانند نماز شب.
۴. مکروه: عملی که ترک آن مطلوب است و ثواب دارد و انجامش عذاب ندارد، مانند پوشیدن لباس سیاه در نماز.
۵. مباح: عملی که انجام و ترک آن مساوی است؛ نه عذابی دارد و نه ثوابی، مانند بسیاری از اعمال.

این پنج دسته از احکام را احکام تکلیفی می‌نامند، چون مربوط به تکلیف و وظیفه مکلفین می‌باشد، در مقابل آن احکام وضعی قرار دارد، که وضعیت و کیفیت چیزی را مشخص می‌کند، مانند: طهارت، نجاست، حلیت، حرمت، صحت، بطلان.

تقسیم دوم برای احکام

الف) حکم واقعی: آن حکمی است که بر اساس مصالح و مفاسد واقعی بر موضوع خاصی وارد شده است، که بسیاری از احکام شرعی از این دسته است.

ب) حکم ظاهری: آن حکمی است که بر موضوع خاصی به جهت جهل به حکم واقعی وارد شده است؛ مثل آبی که قبلاً کر بوده و الان معلوم نیست کر است یا قلیل، که حکم آب کر را دارد و چیزی که معلوم نیست پاک است یا نجس، حکم شیء پاک را دارد. و کسی که نمیداند، چه تعداد نماز قضا بر عهده‌ی اوست، حداقل را اگر انجام دهد، کفایت می‌کند.

تقسیم سوم برای احکام

الف) حکم اولی: حکمی که بر چیزی بنا به مصلحت ذاتی آن وضع شده، بدون درنظر گرفتن حالت‌های اضطراری و استثنایی مکلفین؛ مانند وجوب نماز و روزه و حرمت دروغ و غیبت و شرب خمر.

ب) حکم ثانوی: حکمی است که بنا به ضرورت، با توجه به شرایط خاصی که مکلف گرفتار آن است، وضع شده؛ مانند خوف و اکراه، حرج و مشقت و تقیه؛ مثلاً ترک روزه در صورتی که برای بدن ضرر داشته و جواز دروغگویی در جایی که جان در خطر باشد.

گفتار سوم - اقسام واجب

اقسام واجب: کارهایی که به افراد مکلف واجب می‌باشد، دارای اقسام مختلفی است که شناخت آن‌ها در چگونگی انجام وظیفه تاثیر دارد.

۱. **واجب عینی و کفایی:** عینی آن است که از همه مکلفین خواسته شده و با انجام یک یا چند نفر، از دیگران ساقط نمی‌شود؛ مانند نماز و روزه. و **کفایی**، آن است که اگر عده‌ای - به قدر کفایت - آن را انجام دهند، از دیگران ساقط می‌شود؛ مانند کفن و دفن و نماز بر میت، امر به معروف و نهی از منکر و جهاد.

۲. **واجب تعیینی و تغییری:** تعیینی آن است که یک عمل مشخص از مکلفین خواسته شده است و بدل و جایگزین ندارد؛ مانند نماز مغرب و عشاء. و **تغییری**، آن است که دو یا چند عمل از مکلف خواسته شده و او منخیر است هر کدام را بخواهد انجام دهد؛ مثل وجوب نماز جمعه و ظهر در روز جمعه.

۳. **واجب نفسی و غیری:** نفسی عملی است که خودش یک تکلیف واجب است، نه برای رسیدن به عمل دیگر؛ مانند نماز و روزه. و **غیری**، عملی است برای رسیدن و انجام عمل دیگر؛ مثل وضو و غسل برای انجام نماز.

۴. **واجب تعبدی و توصلی:** تعبدی عملی است که باید به نیت قربت و انجام فرمان خداوند انجام شود و بدون قصد قربت باطل است؛ مانند حج و زکات. و **توصلی**، عملی است که انجام